

**АРТ ПЕДАГОГИКА ВОСИТАСИДА БОЛАЛАР
ИЖОДКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.019>

*Тилавова Матлаб Мухаммедовна,
Бухоро давлат университети*

Аннотация. Мақолада болаларни илк ёшда ноқ ижодий қобилиятларини ривожлантириш мактабгача таълим сифатини оширишнинг замонавий ёндашувларидан бири сифатида қайд этилган. Арт педагогикаси воситасида мактабгача ёшдаги болалар ижодкорлигини ривожлантириш педагогик муаммо сифатида тавсифланиб, ижодий қобилиятларни ривожлантириш замонавий педагогик технологияларнинг ўрни очиқ берилган.

Калит сўзлар: интеллектуал, кўникма, қобилият, Концепсия, истиқбол, артпедагогика, инновация

**DEVELOPMENT OF CHILDREN'S CREATIVITY THROUGH ART
PEDAGOGY**

*Tilavova Matlab Muxammedovna,
Bukhara State University*

Annotation. In this article, the development of children's creative abilities from an early age is noted as one of the modern approaches to improving the quality of preschool education. The development of children's creativity in preschool education through art pedagogy is described as a pedagogical problem, and the role of modern pedagogical technologies in the development of creative abilities is revealed. This, in addition to intellectual tensions, has been identified as an urgent task to develop children's creative abilities in a socio-cultural environment, the implementation of effective technologies to improve their creative activity and initiative skills.

Keywords: intellectual, skill, ability, concept, perspective, art pedagogy, innovation

Ўзбекистонда 2020 йилда “Таълим тўғрисида”ги қонуннинг янгиланиши биринчи бўғинида ўзгартириш киритилган. Мактабгача таълим ва тарбия тизими узлуксиз таълимнинг биринчи бўғини ҳисобланади. Мактабгача таълим ва тарбия тизимини тубдан такомиллаштириш, инновацион методларни ҳисобга олган ҳолда самарали таълим ва тарбия шакллари ҳамда усуллари жорий этишга қаратилган мактабгача таълимнинг янги тизимини ташкил этиш бўйича кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясида «Мактабгача ёшдаги болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мактабгача таълим тизимига инновацияларни, илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш» каби устувор вазифалар белгиланган. Бу вазифаларни амалга ошириш Ўзбекистон Республикаси илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талабларига мувофиқ ҳар томонлама тарбиялаш ва таълим бериш дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда тарбияланувчиларнинг ижодий қобилиятларини шакллантириш технологияларини компетенциявий ёндашув асосида такомиллаштириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Халқимизнинг келажаги, мустақил давлатимизнинг истиқболи кўп жиҳатдан мураббий тарбиячига, унинг савияси, тайёргарлиги, фидойилиги, ёш авлодни

ўқитиш ва тарбиялаш ишига бўлган муносабатига боғлиқ.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, таълимнинг барча соҳалари, шу жумладан, мактабгача таълим ва тарбия тизимига эътибор кучайтирилди. Ўзбекистон Республикасининг “Мактабгача таълим ва тарбия” тўғрисидаги Қонуни ҳамда мактабгача таълим тизимини узоқ ва қисқа муддатли истиқболлини белгиловчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб ҳуқуқий асослар яратилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Мактабгача таъли ва тарбиянинг давлат стандартини тасдиқлаш тўғрисидаги” 22.12.2020 йилдаги 802-сонли қарорида 1-умумий қондасида Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандарти ҳақида ёзилган. Ушбу Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандарти (кейинги ўринларда — давлат стандарти) давлат стандартининг мақсади ва асосий вазифаларини, принципларини, таркибий қисмларини, давлат стандартларини жорий этиш ҳамда унинг талабларига риоя этилишини назорат қилиш тартиби ҳақида баён этилган.

Давлат стандартини амалга оширишда мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат таълим дастурини, мактабгача ёшдаги болаларга мактабгача таълим ва тарбия бериш соҳасидаги ўқув-методик қўлланмаларни, методик тавсияларни ишлаб чиқиш, шунингдек, мактабгача таълим ташкилотларини лойиҳалаштириш, қуриш, жиҳозлаш ва уларнинг фаолиятини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари ишлаб чиқилиши таъкидланган.

Қарорнинг 2 бобида Давлат стандартининг мақсади ва асосий вазифалари белгиланган. Давлат стандартининг мақсади — мактабгача таълим тизимини замонавий талабларга асосланган ҳолда ташкил этиш, болаларни соғлом ва ҳар томонлама етук қилиб вояга етказиш, таълим-тарбия жараёнига самарали таълим ва тарбия шакллари ҳамда усулларини жорий этиш ҳамда маънавий баркамол авлодни тарбиялаш, шунингдек, таълим-тарбия жараёнининг ҳажмига, мазмунига ва сифатига, мактабгача таълим ташкилотини қуриш ва жиҳозлашга, мактабгача ёшдаги болаларнинг соғлом овқатланишини ва хавфсизлигини ташкил этишга доир мажбурий минимум талабларни жорий этиш ва назоратини ташкил этишдан иборат. Давлат стандартининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

-мактабгача таълимнинг мазмуни ва сифатига қўйиладиган талабларни белгилаш;

-миллий, умуминсоний ва маънавий қадриятлар асосида тарбиялашнинг самарали шакллари ва усулларини жорий этиш;

-ўқув-тарбия жараёнига инновацион педагогик ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш;

-таълим-тарбия фаолияти сифатини назорат қилишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш;

-мактабгача таълим ташкилотларида тўлақонли ва хавфсиз овқатлантиришни ташкил этишга бўлган санитария-гигиеник талабларни белгилаш;

-мактабгача таълим ташкилотларини қуриш меъёрларини тартибга солиш;

-мактабгача таълим ташкилотларини ўйинлар, ўйинчоқлар, мебель, жиҳозлар ва бошқа техник, реабилитацион воситалар билан жиҳозлаш;

-мактабгача таълим ташкилотларининг ёнги хавфсизлигини таъминлашга қўйиладиган талабларга мувофиқлигини таъминлашдан иборат.

Замонавий тасвирий санъат орқали болалардаги қобилият ҳамда имкониятларни аниқлаб, уларни тўғри шакллантириш билан шуғулланувчи тармоқларидан бири бу - арт педагогика ҳисобланади. Маълумки, унинг фаолият соҳаси турли хил санъат турларини педагогик ва ахлоқ тузатиш ишларида қўллаш, баркамол шахсни тарбиялаш, умумбашарий ва миллий маънавий қадриятларни таржима қилиш ва бадий фаолият орқали инсонни мослаштиришдан иборат. У

педагогика ва санъат чорраҳасида пайдо бўлди ва ривожланмоқда.

Арт педагогиканинг мазмуни- бу таълим ва тарбия жараёнида инсонда (шу жумладан, ривожланиш нуқсонлари мавжуд бўлган тақдирда) бадиий маданиятни ривожлантириш ва унга турли хил бадиий фаолият турлари бўйича амалий кўникмаларни муваффақиятли ўзлаштиришга ёндашувни топишда ёрдам беришдир. Айтиш керакки, бугунги кунда Ўзбекистонда «арт педагогика» тушунчаси замонавий педагогика фанида махсус йўналиш сифатида ҳали етарлича тўлиқ ва аниқ таърифини олмаган. Аммо, шунга қарамай, кўшимча таълим ўқитувчилари, ижодий фикрлайдиган ўқитувчи ва тарбиячилар, университет ўқитувчилари ва бошқалар арт педагогиканинг муайян методлари, усуллари ва технологияларини ўз амалиётида тобора кўпроқ қўллашни бошлаганлар.

Мактабгача ёшдаги болаларни мактабга сифатли тайёрлаш мақсадида бир йиллик бепул мактабга тайёрлов тизими жорий этилди.

Мактабгача таълим ва тарбия жараёнида анаънавий йўналишдан воз кечиб шахсга йўналтирилган таълим тамойиллари ва методикалари асосида режалаштириш ва ташкил қилиш назарда тутилади. Бунда болани жисмоний ва ижтимоий ҳиссий ривожлантириш, нутқ, мулоқот, ўқиш ва ёзиш ҳамда ижодий ривожланиши шахсга йўналтирилган таълимга асосланиб амалга оширилади. Яъни, болага кўпроқ эркинлик берилади, ўз қобилиятини ва имкониятини рўёбга чиқариш учун мустақиллик берилади. Ёш авлодни тарбиялаш ва ўқитиш мактабгача таълим ташкилотидан бошланади

Ҳозирги даврда болаларни илк ёшданок ижодий қобилиятларини ривожлантириш мактабгача таълим сифатини оширишнинг замонавий ёндашувларидан бири сифатида қайд этилмоқда. Бу эса, интеллектуал зўриқишлардан холи равишда, ижтимоий-маданий муҳитда болаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш, улардаги ижодий фаоллик ва ташаббускорлик кўникмаларини такомиллаштиришнинг самарали технологияларини амалиётга жорий этишни долзарб вазифа сифатида белгилайди.

Таълим ва тарбия тамойиллари тарбиячиларнинг педагогик тафаккури ва ҳатти-ҳаракатларига раҳбарлик қилувчи фундаментал, аниқ ифодаланган талаблардир. Улар педагогик жараёнларнинг моҳиятини тушунишга, ҳақиқий педагогик тажрибани умумлаштиришга асосланади. Таълим ва тарбия тамойиллари педагогик жараёндаги мунтазам алоқаларни аниқлаш ва улар асосида таълимни ташкил этиш ва амалга оширишнинг мазмуни, методикаси ва технологиясини белгилаш, педагогик фаолиятда керакли натижага эришиш имкониятини беради.

Артпедагогика тамойилларини ажратиб кўрсатсак, биз коррекцион ишларни ташкил этиш ва ўтказишнинг умумий педагогик тамойилларига, алоҳида таълимга муҳтож кишилар учун махсус таълимнинг концептуал қоидаларини акс эттирувчи махсус педагогика тамойилларига, шунингдек, бадиий эстетик ривожланиш тамойилларига таянамиз. Шу билан бирга, биз учун А.Д.Гонеев, В.И.Смирнов, И.А.Зимная, Е.В.Назарова, Н.А.Ветлюгина каби муаллифларнинг мавжуд бўлган таълим ва тарбия тамойилларини таснифлаш асос булади.

Дидактикадаги методлар деганда “тарбиячи ва тарбияланувчи” ўқув материални ўрганиш орқали маълум мақсадга эришишга қаратилган ўзаро таъсир қилиш усуллари кетма-кет алмашиши тушунилади (Ю.К.Бабанский).

Усулни ташкил этувчи ҳаракатларга турли ҳаракатлар тизимида такрорланадиган маълум операциялар киради. Бу операциялар “техника” атамаси билан белгиланади.

Маълумки универсал усул йўқ, барча усуллар маълум бир комбинацияда, композицияда қўлланилади, бу аниқ педагогик вазиятда энг катта самара бериши мумкин ва бир қатор хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ўқитувчи

томонидан белгиланади. Омиллар, жумладан: таълимнинг мақсад ва вазифалари, болаларнинг ёши, уларнинг индивидуал хусусиятлари, таёргарлик даражаси, фанинг мазмун ва ўзига хос хусусиятлари, ўқитувчининг маҳорати киради.

Артпедагогикада улар куйидагича кўрсатилган.

-турли хил санъат турлари ёрдамида атроф-муҳитга эстетик муносабатни ривожлантиришда муаммоли болани шакллантириш;

-ривожланишида турли хил нуқсонлари бўлган болаларнинг бадиий маданияти, ахлоқий ва эстетик фазилатларини шакллантириш;

-боланинг турли санъат турларига хос бўлган муайян бадиий ифода воситаларини эгаллаши ва улардан ўз ҳис-туйғуларини, дунёқарашини, ижодий ғояларини намоён этишда фойдаланиш;

-санъатнинг ҳар хил турлари ёрдамида ногиронлиги бўлган шахсларни ўқитиш ва ўқитишга алоҳида эҳтиёжларини таъминлаш ва қондириш;

-болалар билан бадиий ва ижодий фаолиятнинг ҳар хил турлари ва шаклларида (бадиий ва нутқ, мусиқа, тасвирий санъат ва хунармандчилик театр) мумкин бўлган иштироки асосида тузатувчи, коррекцион ривожлантирувчи ишларни ташкил этиш.

Бадиий педагогикада таълим ва тарбия усулларини танлаш куйидагилар билан белгиланади:

-болаларнинг ёши, индивидуал хусусиятлари ва имкониятлари;

-уларнинг қизиқишлари ва мойилликлари;

-тайёргарлик даражаси;

-уларнинг ривожланишидаги ўқишларнинг хусусиятлари ва даражаси;

-болаларнинг бадиий ривожланишининг мақсад ва вазифалари;

-санъат турларининг ҳар бирига таъсир қилишнинг ўзига хос хусусиятлари;

-бадиий фаолиятни ташкил этиш шакллари;

-бадиий маълумотларнинг ҳажми ва сифати;

-ўқитувчининг маҳорати, махсус педагогик технологияларини ўзлаштириш даражаси;

Бадиий педагогиканинг методлари дидактикада, бадиий педагогикада уларни таснифлашда эътироф этилган ёндашувларга асосланади, бунда алоҳида таълимга муҳтож тарбияланувчиларнинг ҳар бир тоифаси учун шундай усуллар таркибини танлаш зарурияти ҳисобга олинади.

Шундай қилиб, бадиий педагогика, артпедагогика усул ва услублари бир бири билан узвий равишда уйғунланиши керак. Бу тарбиячилардан муаян вазиятни ҳисобга олган ҳолда, уларнинг оптимал комбинациясида усулларни жуда эҳтиёткорлик билан танлашни талаб қилади.

Бадиий педагогикада ўқитиш ва тарбиялаш методлари ва услубларини танлаш ва тузиш, бир томондан, бадиий-эстетик ривожланишга максимал даражада ёрдам бериши керак. Бошқа томондан, болаларнинг алоҳида таълим эҳтиёжларини қондириш ва тузатиш педагогик ишларнинг ўзига хос хусусиятларига киради.

Бу бадиий ва коррекцион ривожланиш технологиясини пухта эгаллаши лозим бўлган тарбиячи ишини анча мураккаблаштиради ва ундан етарли даражада юқори малакали, бадиий педагогика ва махсус педагогика асосларини яхши билишни талаб қилади. Доимий ижодий изланиш, тарбияланувчиларнинг индивидуал хусусиятларини билиш, уларнинг қизиқишлари, мойилликлари, мавжуд ривожланиш бузилишларининг тузилишини тушуниш ва ҳар хил санъат турлари ёрдамида тузатиш усулларини ўзлаштиришни талаб қилади.

Артпедагогиканинг асосий функциялари:

-маданиятлилик (шахснинг кадриятлар тизими сифатида маданият билан объектив алоқаси туфайли, бадиий маданият ривожига асосланган инсон ривожланиши, унинг ижодкорлигига айланиши);

-таълимий (шахсни ривожлантириш ва санъат орқали воқеъликни ўзлаштиришга қаратилган, санъат соҳасидаги билимларни ва бадиий ижодий фаолиятда амалий кўникмаларни эгаллашни таъминлайди);

-тарбиявий (шахснинг ахлоқий-эстетик комуникатив ва рефлексив асослари) Артпедагогиканинг асосий вазифалари:

-ўзини шахс сифатида қабул қилиш ва ўз кадр-қимматини тушуниш;

-инсоннинг дунё билан муносабати унинг ижтимоий-маданий жамиятдаги ўрнини билиш;

-шахснинг ўз-ўзини ижодий англаши;

Артпедагогиканинг асосий технологияси бу ўйин ва импровизация (ижодкорлик, креативлик), ана шу нарса ижтимоий-маданий педагогика соҳасида бадиий педагогика технологиялардан фойдаланишга асос бўлади.

Педагогик импровизация-бу ички ёки ташқи омиллар таъсирида юзага келадиган режалаштирилмаган вазиятлар туфайли тарбиячининг дастлаб қутилмаган ҳаракатлари. Импровизация муваффақияти шаклларни лойихалаш ва тахминлаш натижаларининг истиқболлари билан белгиланади.

Ўйин (бадиий фаолиятни рағбатлантириш усули бўлиб, у болаларда беихтиёр ёдлаш жараёнларини фаоллаштириш, уларнинг атроф-муҳитга, турли хил бадиий фаолиятга қизиқишини оширишнинг ажойиб воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин)

Артпедагогикада фаолият турлари:

Тасвирий фаолият:

1. Лой иши.

Артпедагогикада ишлатиладиган пластик материаллар: лой. Болалар билан машғулот ўтишда лой пластик материал сифатида тавсия этилади.

Биринчидан гил табиий маҳсулотдир, яъни у ўз-ўзидан терапевтик таъсирга эга.

Иккинчидан, лой пластик ва эгилувчан бўлиб, бу мактабгача ёшдаги болалар билан ишлашда жуда муҳимдир.

Учинчидан, маҳсулотни қуритишдан кейин бўяш.

Кўпинча лой билан ишлашда эҳтиёткор бўлиш керак, ҳар бир бола ҳам лой билан ишлашни хохламайди.

Лой ишининг турлари (шакллар ва нарсаларни яратиш)

Пластинин. Ранглари ёрқин, ижобий хусусиятга эга бўлган, ранглари аралаштириш имкониятига эга бўлган, пластик чизиш техникасида фойдаланиш (картонга пластинини йойиш, расм яратиш). Уч ўлчовли композицияларни яратишда фойдаланиш, шунингдек, мактабгача ёшдаги бола учун ушбу материалнинг “машҳурлиги” омили. Салбий хусусиятларга қуйидагилар киради: материалнинг “сунъийлиги”, унинг зарарли таркиби (лойдай пластик эмас)

Пластинин билан ишлаш турлари:

-шакллар ва объектларни яратиш,

-табиий материаллардан фойдаланиб объектлар яратиш,

-пластинин билан чизиш.

Хамир. Бизнинг фикримизча, хамир каби пластик материалга етарлича эътибор берилмайди. Одатда шўр ва оддий хамир билан ишлаш мумкин. Бу материалнинг хусусияти пластик, юмшоқ ва экологик тоза. Болалар ушбу материал билан катта завқ билан ишлайдилар. Хамир шунчалик эгилувчанки, боланинг майда моторикаси, мушаклари яхши ривожланмаган бўлса ҳам, хамир билан ишлашда бемалол ўйнайдилар, янги шакллар яратадилар. Хамирни ҳар хил ранглар билан ҳам бўяб ва уни пишириш мумкин.

Хамир билан ишлаш турлари:

-хамирга ишлов бериш,

-шакллар ва объектларни яратиш (қолиплардан фойдаланиш)

-табiiй материаллардан фойдаланган ҳолда предметлар яратиш (композитиялар яратиш)

-хамирни бўяш

-хамирдан турли хил расмлар яратиш.

Расм чизиш

Чизиш болаларнинг хиссий ривожланишига катта ҳисса қўшади, уларнинг самарали фаолиятининг мотивацион-эҳтиёж томонини шакллантиради. Расм чизиш, худди ўйин каби, “катталар орасида боланинг ҳуқуқларини” қоплайди. Бола узини ва нарсаларини бошқаришни хоҳлайди, расм ўйин каби, ҳеч бўлмаганда ҳаёлий равишда амалга оширишга имкон беради. У қоғозда фақат ўзига тегишли ва ўзининг ҳаётини тасвирлайди. Артпедагогикада биз чизиш жараёни ва натижанинг қувончини уйғунлаштиришга ҳаракат қилишимиз керак.

Артпедагогикада расм чизиш техникаси:

Хўл қоғозда расм чизиш. Қоидага кўра акварелни мактабгача ёш ёки мактаб ёшида киритиш тавсия қилинади. Бошқа томондан, болалар бўёқларини аралаштиришни ва ўзларининг тажрибаларини ўтказишни жуда яхши кўрадилар. Бунинг учун хўл қоғозда чизиш техникаси мос келади.

Шишада чизиш. Гуаш билан ишлаш тўғри келади. Ушбу техника болани ҳаяжон, ўзига ишончсизлик, ижтимоий кўрқувни тузатиш учун ишлатилади. Болаларни фаоллаштиради, тажрибамиздан келиб шуни айтишимиз мумкинки бар мактабгача ёшдаги болалар шиша устида расм чизишга қизиқади.

Хулоса қилиб айтганда мактабгача ёшдаги болаларни санъат билан таништириш усуллари ва шакллари қайта кўриб чиқиш ва мактабгача таълим ташкилотларида ушбу ишни ташкил этишнинг аънавий амалиётини ўзгартириш вақти келди. Боланинг ижодий салоҳиятини юзага чиқариш, бадиий фаолият орқали ўзини намоён этишини рағбатлантириш, уни баркамол шахс сифатида шакллантиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Е. А. Медведевой “Артпедагогика и арттерапия” в специальном и инклюзивном образовании. Учебник 2018 г.

2. И. Ю. Левченко “Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании”

3. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учебник для вузов / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. - М.: Академия, 2001. – 248 с

4. Мирзаева, Дилфуза Шавкатовна, and Зилола Исмоиловна Курбанова. «Арт-педагогические технологии коррекции страхов у детей дошкольного возраста.» Scientific progress 2.7 (2021): 1206-1212.

11. Tilavova, Matlab Muxammedovna, and Mavluda Adiz Qizi Alimova. «TEKNOLOGIYA DARSLARIDA QO ‘L MEHNATIDAN FOYDALANISH TALABLARI.» Scientific progress 2.7 (2021): 975-982.